

АРХЕОЛОГІЧНА ПАРАДІГМА СОЦІОІСТОРИЧНОГО НАПРЯМКУ

В. Ф. Генінг

Археологічна парадігма — найпростіша універсальна модель-схема дослідження проблем історичного розвитку давніх суспільств.

У сучасній археології спостерігається все помітніша диференціація знання, що відбиває тенденції глибшого розкриття історії давніх суспільств. Це призводить до відокремлення наукових напрямків, що ґрунтуються на різних вихідних принципах пізнання цих суспільств. У генетичному аспекті в історії археології цю тенденцію запропоновано розглядати як розвиток трьох головних напрямків: археології старожитностей, культурархеології та соціоархеології. Теза, що археологія — наука про історію минулих суспільств, соціумів, не викликає сумніву. Але ж соціум — найвища складно організована система, тому правомірним є дослідження її з різних боків: з точки зору розвитку культури, суспільної організації, економіки тощо, що й становить основу окремих напрямків.

Тому пропонується чіткіше структурування археології, а саме, виділення загальнонаукового рівня — археологічного джерелознавства (можливо, загальної археології), до якого входять польові дослідження, розподіл пам'яток за АК та початкові предметно-технологічні (ПТ) реконструкції на рівні повсякденного життя. Цей рівень деякою мірою дозволяє компенсувати неповноцінність наших джерел та уявити минулі суспільства в дещо наближеному до їх реального життя світлі. На цій основі можуть ґрунтуватися різні наукові напрямки, але кожен вимагатиме свого логіко-методологічного обґрунтування. Зміст наукового напрямку повинен визначитися об'єктивним предметом знання (ОПЗ), який виділяє в загальному об'єкті (соціумі) ті специфічні риси, зв'язки та відносини, що властиві всім досліджуваним об'єктам. Це визначає науковий напрямок як систему з чітко фіксованим змістом.

Основою для виділення соціоісторичного напрямку археології (СІНА) є принципи дослідження суспільства з точки зору розвитку суспільних відносин, що відбивають як ставлення людей до природи, так і один до одного. Ці стосунки виникають у певних історичних ситуаціях, викликаних потребами відтворення соціуму, які задовольняються діяльністю певних груп людей — первинних соціальних (ПС) структур. Цю генералізуючу ідею закладено у фундаментальній археологічній теорії (ФАТ), ядром якої є закон відтворення соціального життя через опредмечування життєво необхідних соціальних потреб. Цій теорії властивий високий ступінь структурного ізоморфізму, тому вона може виступати вихідним теоретичним обґрунтуванням історичної ситуації. Адаптація досить абстрактної ФАТ до археологічних даних спирається на накопичені знання про взаємозв'язки різних залишків предметного світу з певними сферами діяльності та початковий досвід дослідження соціального життя.

Запропонована нижче парадігма СІНА є подальшим розвитком цих розробок та кроком до стандартизації процесу дослідження соціально-історичних проблем.

Повна структура археологічної парадігми має не менше п'яти блоків, з яких опустимо, через невеликий обсяг статті, підготовчий (знайомство з матеріалом, постановка проблеми тощо) та створення конкретної програми. Сконцентруємо увагу на питаннях теоретичного обґрунтування моделі досліджуваної ситуації, особливо її емпіричної схеми, операціях емпіричного базису та побудові наукового пояснення (концептуалізації).

Теоретична модель — це фактично гіпотетична концепція, наукове пояснення досліджуваної історичної ситуації (проблеми), побудова якої спирається на загальні соціологічні положення, збагачені позитивним знанням, накопиченим археологією у певній галузі. Обов'язковим компонентом цієї моделі в парадігмі СІНА є емпірична схема, в якій соціоісторичні категорії співвідносяться з матеріальними об'єктами, мають вказівки на те, як, в яких матеріальних об'єктах опредмечується те чи інше соціальне явище, в яких відносинах вони перебувають тощо. Теоретична модель є першим етапом адаптації ФАТ до конкретних археологічних завдань. Значення емпіричної схеми визначається тим, що вона дає головні орієнтири та обґрунтування для залучення певних категорій археологічних джерел при дослідженні конкретних історичних ситуацій.

Емпіричний базис як компонент парадігми СІНА включає всі процедури перетворення артефактів та головний елемент — кінцеві дані про археологотипи — $A(x)T$ (x — показник соціальної сфери) — як дискретні компоненти ПСструктури, яку в системі емпіричного пізнання позначимо як археологокомплекс — $A(x)K$, а, головне, про емпіричні закономірності взаємозв'язків та відносин артефактів, які зводяться у теорію для наукового пояснення. Вихідні дані формуються для емпіричного базису, виходячи з теоретичної моделі та її емпіричної схеми, що мають вказівки на предметний світ, включений до досліджуваної ситуації, та ПТреконструкції джерелознавчого рівня.

Наукове пояснення містить у парадігмі всі окремі інтерпретації даних емпіричного базису, які потім синтезуються в єдину незаперечну концепцію розвитку системи відносин історичної ситуації, що вивчається. Основою пояснення і концептуалізації є соціально-історичні закони.

Головна мета статті — показати практику соціоісторичних досліджень. Для цього наведено три приклади, зміст та структуру яких зведено в матриці (табл. 1—3), де головну увагу приділено теоретико-методологічним обґрунтуванням проблем та методам їх дослідження, що визначають весь процес пізнання, й невеликим коментарям до них. Тому весь виклад слід розглядати з точки зору завдань створення стандартних парадігм СІНА. Матриці побудовано, виходячи з ідеальної моделі дослідницького процесу, в якому головними компонентами виступають:

емпірична схема (С), що акумулює головні ідеї про структуру та предметний світ історичної ситуації, розробленої в теоретичній моделі, що виступає, як модель предметного світу ПСструктури (в цьому розділі поки що як гіпотези та методологічна установка) ;

джерела (Д) — спеціально підібрані артефакти згідно пізнавального завдання, конкретизованого в емпіричній схемі;

методи (М), що окреслюють головні способи операціональної побудови джерел (артефактів), в першу чергу за допомогою формально-статистичних методів (ФСМ);

емпіричний базис (Б) — кінцеві дані перебудови емпіричної інформації при ФСМаналізі для співвіднесення з емпіричною схемою, корекції та залучення результатів як фундаментальних фактів у теорію (пояснення та концепції);

пояснення (П) — соціоісторична інтерпретація результатів обробки емпіричного базису та побудова концепції;

верифікація (В) — перевірка несуперечливості, вірності й припустимості результатів емпіричного аналізу і його інтерпретації в теорії.

Процес дослідження можна подати таким рядом циклів та компонентів:

Цикли: I II III IV V
Компоненти: С Д М Б П В

Кожен цикл вирізняється за специфікою змісту завдань та методів. Фаза I—III/СДМ належить до рівня емпіричного пізнання, коли формуються та перебудовуються артефакти у системі емпіричного базису. Головні результати отримуються у циклі М—III—Б, які у вигляді фундаментальних фактів вводяться у подальшу теорію у фазі III—IV/МБП.

Поясню ще один термін, введений до матриці: предметно-функціональні (ПФ) реконструкції. Це особлива пізнавальна конструкція, в якій ПСструктура досліджуваної історичної ситуації описується її опредмеченими компонентами — артефактами й ознаками.

Досліджувані ситуації різняться за характером джерел: в одній (табл. 1) археологічні факти виступають залишками безпосередньої діяльності (фауна — скотарство), а в інших (табл. 2, 3) — це факти з опосередкованою інформацією (могильники — суспільні й етнічні відносини).

Теоретична модель для кожної ситуації повинна мати елементи соціально-історичного обґрунтування змісту кожного циклу дослідження, яке відповідно до проблеми та завдання виконує методологічну функцію при створенні методів операціональної перебудови артефактів.

Приклад 1. Теоретична модель створюється як модель багатогалузевого виробництва, яка в даній ситуації буде синтезом моделей окремих галузей, з одного боку, за видами тварин, а з іншого — за технологією утилізації продуктів тваринництва. Головна мета — виявити продуктивність скотарства (м'ясо, молоко, вовна, шкура, кістки) та його потенціал у системі забезпечення суспільства. Розгляд технологічного способу діяльності — з'ясування того, як у процесі виробництва технологія зумовлює поєднання трудівника з засобами й предметами праці — дозволяє перейти до дослідження саме суспільних відносин, розглянути розподіл праці в общині, накопичення додаткового продукту, форм власності тощо.

Цей приклад показує, що дослідження соціоісторичних проблем може зводитись до вирішення ряду самостійних завдань.

Приклад 2. Соціальна стратифікація відбиває структурну організацію соціуму за місцем та долею індивідів/груп у суспільному житті та їх взаємовідносини. Визначальними чинниками соціального статусу окремих індивідів/груп є природні дані (стать та вік) і місце в системі виробництва. Але оскільки їх діяльність поліфункціональна і на соціальний статус діють всі сфери життя, то сам він виступає інтегрованим показником стану соціальної структури суспільства, в якому індивіди/групи зі схожим соціальним статусом утворюють компоненти ПСструктури, а їх взаємовідносини — систему суспільних відносин кожного суспільства.

Використовуючи матеріали могильників для дослідження соціальної стратифікації, слід мати на увазі, що інформацію про соціальний статус кожного індивіда (похованого) відбито й закодовано двічі — по-перше, при усвідомленні суспільством його реального статусу в соціальній системі та, по-друге, при перекодуванні цієї реальності (статусу) в поховальному звичаї, де більшості дій (зокрема й предметам) надається певної символіки, що й відбиває соціальний статус померлого. Символіка завжди умовна, тому, розкодувавши її соціальний зміст, можна одержати об'єктивні дані лише в межах поховального звичаю певної АК. Це змушує досить обережно користуватися поховальними пам'ятками для характеристики соціального статусу. Головні критерії для відбору соціальних показників закладено в концепції ієрархічної структури соціальної організації та розгляді звичаю поховання як діяльності, в якій статус та значимість кожного компоненту ПСструктури визначається якістю та кількістю праці, що витрачається при похованні індивіда і опредмеченого у речах, що супроводжують поховання. Але все це знову ж таки не в абсолютному значенні, а відносному — в межах АК. У парадігмі СІНА компоненти ПСструктури (групи схожих поховань) виявляються як археолого-соціальні типи (АСТ), порівняльний аналіз яких і дозволяє побудувати ієрархічну соціальну стратифікацію, полюси якої утворюють АСТ з найменшими

та найбільшими затратами праці. Загалом сукупність АСТ утворює АСК — археологічно-соціальний комплекс.

На основі стратифікованої структури, здійснивши функціональний аналіз, можна дати пояснення взаємовідносинам окремих соціальних груп, а здійснивши генетичний аналіз — розкрити розвиток цього процесу в певній історичній ситуації.

Приклад 3. Етнічна сфера як надбудовне явище є результатом усвідомлення певної групи людей, що формується в окремий СІО/АК, своєї уособленості та відмінності від інших таких же спільностей. Формуються такі спільності — етносоціальні організми (ЕСО) — на ґрунті інтенсивного спілкування сусідніх общин та виникнення у них єдиного (дуже подібного) комунікативно-інформаційного коду в усіх сферах спілкування (мові, поведінці, предметному світі, формах суспільної свідомості). Спілкування зумовлено шлюбними зв'язками, виробничою діяльністю, родинними потребами, звичаями, дозвіллям, спільністю території тощо. Виходячи з цього, можна в опрідечених залишках діяльності виявити ті прикмети, що відбивають етнічну сторону. Це ознаки специфічності СІО/АК за формою інформаційного коду та відмінності його від інших. Такою ж мірою це стосується поховального звичаю, який закріплено в певному наборі прийомів поховання, що й виступає етнічними атрибутами поховальної традиції.

Складність вирішення етнічних проблем в тому ж, що й при дослідженні соціальної стратифікації — розпізнанні етноінформативних ознак. Основою цього можуть виступати відзначені вище специфічні особливості інформаційного коду.

Теоретико-методологічне обґрунтування етнічної проблематики ґрунтується на тому, що ЕСО виступає зовнішнім виявом (формою) соціальної єдності СІО/АК. Тому перебудова СІО супроводжується перебудовою ЕСО, де за законами розвитку соціальних систем стабільний стан змінюється кризою — війнами, переселеннями, повним або частковим розпадом СІО тощо. У такому випадку СІО розпадається на етнічні групи різної величини. Нові СІО/АК виникають з об'єднанням таких груп різного походження, а їх формування пов'язане з інтеграцією традицій численних груп в новий інформаційний код, тому що лише за умов єдиного інформаційного коду — головного параметра ЕСО — СІО/АК набуває стабільності.

Поховальний звичай належить до духовної сфери, яка досить опосередковано зачіпає матеріальні інтереси. Тому тут уніфікація традиції відбувається досить повільно, а інтеграція є результатом поступового механічного змішування окремих елементів різних традицій. Це відбиває сам процес — змішування етнічних груп за умов спільного життя, перехресних шлюбів тощо. Тому в звичаї з'являються «змішані» традиції. Загалом же тривале збереження способів поховання, що перейшли від предків — залишків етнічних традицій — дозволяє здійснити етнічну типологію поховань і шляхом кореляції ознак виявити археолого-етнічні типи (АЕТ) та пов'язати їх з етнічними групами різного походження, а при аналізі «змішаних» АЕТ простежити процес етнічної інтеграції.

Структурно-функціональний та генетичний аналізи дають широкі можливості для конкретно-історичної інтерпретації етнічних відносин у ході формування ЕСО. Але для цього необхідно застосувати широкий спектр ФСМ підготовки емпіричного базису.

Загалом, як бачимо, головним є вияв АЕТ, який можна співвіднести з певними ПСструктурами — етнічними групами — з метою дослідження їх відносин у конкретній історичній ситуації.

Звичайно, кожна проблема, залежно від історичної ситуації, поставлених завдань та характеру джерел має свою специфіку в операціональних процедурах, логіку побудови дослідження й наукового пояснення. Все це й виступає предметом розробки блоків конкретних програм та теоретичної моделі, але ще більшою мірою у ході самого дослідження.

Звернемося до аналізу методів дослідження, методологічне обґрунтування яких міститься в теоретичних моделях. Методи — найважливіший компонент дослідження, тому що лише вони дають змогу отримати нове знання.

Табл. 1. Історична ситуація: проблема матеріального забезпечення соціуму (общини, регіону СЮ/АК) продукцією тваринницького господарства

Цикли: А – проблеми. Б – Завдання	Теоретична модель соціоісторичного обґрунтування	Джерела	Методи, зокрема ФСМ
<p>ООО А. Структура повсякденної діяльності. Логіка розкодування функцій археологічних фактів. Б. ПТреконструкції</p>	<p>Технологічний спосіб діяльності в тваринництві</p>	<p>1. Залишки кісток домашніх тварин з розкопок поселень 2. Дані з екології: топографія, пиллокс тощо</p>	<p>1. Формування виборок (поселення, регіон, АК) 2. Визначення фауни за видами тварин. 3. ПТреконструкція стада домашніх тварин і умови їх утримання</p>
<p>С-І-Д А. Відображення історичної ситуації в археологічних джерелах. Логіка кодування артефактів. Б. ПФреконструкції І: формування артефакту</p>	<p>Функціонально-технологічні характеристики історичної ситуації — тваринницького господарства: обґрунтування ОПЗ — переліку властивостей опредмеченості, що описують первинну соц. структуру</p>	<p>Вихідні дані з циклу ООО: методи</p>	<p>ПФреконструкція І: 1. Відбір ознак арх. фактів згідно ОПЗ: вид, стать, вік. 2. Формалізація вихідних даних. 3. Запис індивідуального опису кожної особини (артефакт). Розподіл таблиць за видами тварин.</p>
<p>Д-ІІ-М А. Форма математичного подання історичної ситуації. Логіка перекодування археолог. інформації в соціоісторичну. Б. Математична модель первинної соціальної структури.</p>	<p>Структурування історичної ситуації тваринництва первинної соціальної структури — сукупність різних видів домашніх тварин як комплекс селянської галузі господарства.</p>	<p>Вихідні дані з циклу С-І-Д: методи п. 2 та 3.</p>	<p>ПФреконструкція ІІ. 1. Групування в середині виду тварин (стать, вік). 2. Сумарна характеристика виду тварин — найпростіша математична модель стада. 3. Опис — співвідношення видів стад (статистичні характеристики).</p>
<p>М-ІІІ-Б Функціональний аналіз первинної соціальної структури. Логіка відображення соціоісторичної інформації в математичній моделі. Б. Вияв емпіричних закономірностей в моделі.</p>	<p>Закони розширеного відтворення стада: — біологічне збереження стада — відхід (засоби забезпечення) — утилізація продуктів: м'ясо, молоко, шерсть, шкури, кістки</p>	<p>База аналізу: з циклу Д-ІІ-М, методи</p>	<p>ПФ-реконструкції ІІІ: 1. Реконструкція процесу відтворення виду 2. Продуктивність кожного стада 3. Середньорічна продуктивність тваринництва загалом 4. Динаміка експлуатації стада (згідно з технологією і відтворенням)</p>
<p>Б-ІV-ІІ А. Закони вирішення проблем історичної ситуації в функціонуванні первинної соціальної структури. Логіка дії соціальних законів. Б. Наукове пояснення емпіричних закономірностей в концепції</p>	<p>Тваринництво як об'єкт виробничої діяльності — соціальні потреби і засіб їх задоволення. Тип селянського господарства: технологія, робочі витрати, розподіл праці, продуктивність. Тваринництво як компонент економіки СЮ/АК</p>	<p>Дані з циклів Д-ІІ-М: методи та М-ІІІ-Б, методи</p>	<p>1. Реконструкція технологічного способу тваринницького виробництва певного типу селянського господарства, обумовленого екологією та потребами СЮ/АК. 2. Продуктивність розширеного відтворення: продукція та її роль в системі потреб. 3. Витрати праці та розподіл праці в тваринництві.</p>
<p>ІІ-V-V А. Критика ходу дослідження. Логіка наукового пізнання. Б. Верифікація результатів дослідження.</p>	<p>Теорія та методологія дослідження розвитку селянської галузі суспільного виробництва</p>	<p>Процедури усіх циклів, залучення нових джерел</p>	<p>1. Повторні дослідження з іншими вибірками 2. Виконання дослідження іншими методами та на інших джерелах</p>

**Табл. 2. Історична ситуація:
проблема соціальної стратифікації суспільства № — АК**

Цілі: А — проблеми. Б — завдання	Теоретична модель. Соціоісторичне обґрунтування.	Джерела	Методи, зокрема ФСМ
<p>ООО А. Структура організації соціальної життєдіяльності. Логіка розкодування археологічних фактів. Б. ПФреконструкції</p>	<p>Розподіл функцій індивідів (груп) в повсякденній життєдіяльності общини. Поховальний звичай — набір правил поховання померлих.</p>	<p>Поховальні комплекси — фіксовані залишки поховання</p>	<p>1. Формування вибірок поховань. 2. Статєво-вікові визначення. 3. ПТреконструкції поховального звичаю окремих поховань.</p>
<p>С-І-Д А. Відбиття в поховальному звичаї соціальної стратифікації. Логіка взаємозв'язку символів поховального звичаю з археологічними залишками. Б. ПФреконструкції І.</p>	<p>Соціальна стратифікація — відокремлення в соціальній системі індивідів груп, що виконують певні функції у суспільному житті. Поховальний звичай як засіб символічного закріплення соціального статусу в потойбічному світі.</p>	<p>Вихідні дані з циклу ООО — методи</p>	<p>ПФреконструкція І: а) Відбір ознак поховань, що несуть інформацію про соціальний статус в № — АК. б) Класифікація та типологія ознак за статтю та віком. в) Формалізація та запис артефактів (поховань) в таблиці індивідуального обліку.</p>
<p>Д-І-М А. Математична форма подання соц. структури СЮ/АК. Логіка визначення соціо-інформативності — затрати праці. Б. ПФреконструкції ІІ. а) ущільнення артефактів, б) первинна модель СЮ/структури.</p>	<p>СЮ/АК — сукупність індивідів / груп з різними соц. функціями (місце). Функція — місце індивіда при похованні відбивається 1) в затратах живої та опредмеченої праці; 2) в символіці якісно-кількісного набору предметів, що супроводжують небіжчика</p>	<p>Вихідні дані з циклу С-І-Д: методи п. б. і в.</p>	<p>ПФреконструкція ІІ: а) Сумарна характеристика вибірки артефактів — первинна математична модель соціальної структури № — АК. б) Розподіл ознак на 1) загальні та локальні; 2) альтернативні, номінальні. в) Аналіз інформативного навантаження ознак в соціальній стратифікації</p>
<p>М-ІІ-Б А. Вияв соціальних груп, їх математичний опис. Логіка висловлення належності до соціальної групи: стійкі ознаки. Б. Емпіричні закономірності розподілу артефактів за соціальними групами</p>	<p>Соціальна стратифікація — відокремлення в СЮ/АК поховальних груп за схожістю затрат праці ("живих" та опредмечених) при похованні</p>	<p>База аналізу: дані циклу М—ІІ—Д: методи</p>	<p>ПФреконструкції ІІІ: а) Вияв археолого-соціальних типів (АСТ) груп поховань на основі кореляційного аналізу ознак (див. Д-ІІ-М, методи «б») б) Сумарна характеристика кожного АСТ. в) Статистичний розподіл АСТ у вибірці № — АК</p>
<p>Б-ІV-П А. Концептуалізація як система наук. пояснення законів соціального історичного розвитку. Б. Соціально-історичні інтерпретації емпіричних закономірностей теоретичним знанням.</p>	<p>СЮ/АК стратифіковано у відповідності зі ступенем досягненої в суспільно-економічній (формаційній) еволюції та навколишньої історичної ситуації. Закони соціальної стратифікації суспільства в процесі еволюції соц. системи.</p>	<p>Дані в циклі Д-І-М: методи та М-І-Б: методи</p>	<p>1. Соціологічна ієрархія АСТ на ґрунті принципів затрат праці ступінь поляризації АСТ. 2. Соціальна функція кожного АСТ в системі № — АК 3. Концептуалізація — соціальна стратифікація як синтез соціально-історичного розвитку суспільства № — АК.</p>
<p>П-V-В А. Критика програми дослідження. Логіка соціоархеологічного пізнання. Б. Верифікація наукової концепції.</p>	<p>Теорія та методологія дослідження соціального розвитку СЮ/АК за археологічними джерелами.</p>	<p>Процедури усіх циклів, залучення нових джерел.</p>	<p>1. Повторні дослідження з іншими вибірками. 2. Розробка нової дослідницької програми. Дослідження проблеми за іншими категоріями джерел.</p>

Табл. 3. Історична ситуація: проблема етнічної структури населення № — АК.

Цикли. А — проблеми. — Б — завдання.	Теоретична модель. Соціоісторичне обґрунтування.	Джерела	Методи, зокрема ФСМ.
<p>ООО А. Структура поховального обряду населення СЮ/АК. Логіка розкодування археологічних фактів. Б. ПТ-реконструкції.</p>	<p>Етнічна сфера — певна форма організації повсякденної життєдіяльності. Поховання індивіду виконується за конами своєї суспільної групи.</p>	<p>Поховальні комплекси, фіксовані залишки поховань</p>	<p>1. Формування виборок поховань. 2. Статєво-вікові визначення. 3. ПТ-реконструкції поховального звичаю окремих поховань.</p>
<p>С-І-Д А. Відбиття в поховальному звичаї етнічної ситуації. Логіка розкодування етнічних традицій в поховальних джерелах. Б. ПФ-реконструкції І: побудова вихідних таблиць.</p>	<p>Етнічна сфера — відбиття окремого, специфічного в формах поховальної діяльності. Етнічна поховальна традиція — обрядові правила поховання за звичаями предків (стійкий набір певних елементів). Етнофор — носій етнічної традиції.</p>	<p>Вихідні дані з ООО: методи</p>	<p>ПФ-реконструкція І: а) Первинний вибір етноінформативних ознак поховань; б) Класифікація і типологія ознак за статтю та віком; в) Формування ознак та запис у таблиці індивідуального обліку (етнофор. — поховання — артефакт).</p>
<p>Д-П-М А. Математична модель етнічної ситуації в СЮ/АК. Логіка перекодування археологічної інформації в етноісторичну. Б. ПФ-реконструкції ІІ: Сумарні дані. Формальний аналіз.</p>	<p>Етнічний склад СЮ/АК сукупність традицій етнофорів. Поховальний звичай — сукупність дій альтернативний та номінальних за формою локалізованих за часом та простором у межах СЮ/АК.</p>	<p>Вихідні дані з С-І-Д: методи, пункти б, в.</p>	<p>ПФ-реконструкція ІІ: а) Сумарна характеристика виборки артефактів — первинна математична модель етнічної структури; б) Аналіз та визначення етноінформативності ознак поховання в). Вияв груп: 1) загальних, локальних окремих; 2) альтернативних, номінальних.</p>
<p>М-П-Б А. Структурування етнічної ситуації СЮ/АК. Логіка еволюції етно-сфери. Б. Емпіричні закономірності взаємозв'язків етнічних ознак та АЕТ.</p>	<p>СЮ/АК — складна система, що інтегрує етногрупи різного походження. «Залишкова етнічна традиція» — збереження елементів минулих традицій в умовах перебудови системи — взаємопроникнення та перекombінація елементів при формуванні нових традицій.</p>	<p>База аналізу — дані Д-П-М: методи</p>	<p>ПФ-реконструкції ІІІ: а. Вияв археолого-етнічних типів (АЕТ) — груп поховань на основі кореляційного аналізу. б. Визначення загальних недиференціюючих ознак.</p>
<p>Б-ІV-П А. Закони формування та розвиток ЕСО. Концептуалізація — наукове пояснення фактів історичної дійсності. Логіка системного пояснення. Б. Введення емпіричних закономірностей у наукову теорію.</p>	<p>Етнічна ситуація — відбиття впливу соціально-історичних факторів на демографічну структуру СЮ/АК — взаємодії етнічних груп в процесі формування нового єдиного етносу (ЕСО).</p>	<p>Дані з Д-П-М: методи; М-П-Б; методи</p>	<p>1. Етнічна структура: компоненти — етнічні групи, їх питома вага та просторове — часове розташування. 2. Еволюція етнічної структури: чинники, що регулюють етнічні відношення. 3. Концептуалізація — етнічна структура як синтез демографічних та соціально-економічних процесів.</p>
<p>П-V-В А. Критика теорії етносу. Логіка аналізу наукового знання. Б. Верифікація концепції етнічної структури № — АК.</p>	<p>Теорія та методологія дослідження етнічного процесу за археологічними джерелами.</p>	<p>Процедури усіх цилів. Нові джерела.</p>	<p>Повторні дослідження з іншими виборками. Розробка нових проблемно-цільових програм. Дослідження проблеми за іншими категоріями археологічних джерел.</p>

Загалом, як вже зазначалось, в парадігмі СІНА виділено дві фази. Перша — І—ІІ/СДМ, в якій провідними процедурами є обробка емпіричних даних у межах трьох циклів ПФреконструкцій, кінцева мета яких — підготувати емпіричний базис, тобто виявити емпіричні закономірності в археологічній інформації, які необхідно включити у теорію для наукового пояснення. Друга фаза — це теоретичний рівень дослідження: наукове пояснення емпіричних закономірностей та побудова на цьому ґрунті концепції історичної ситуації.

В матрицях (табл. 1, 2) методи для кожного завдання описано досить детально за окремими циклами, тому дамо лише їх загальну характеристику.

До циклу ООО входить формування початкової бази фактичних даних, які відбираються з джерелознавства (формування вибірки). Умовою дослідження соціоісторичних проблем, як вже зазначалось, є наявність ПТреконтрукцій, що виконуються на джерелознавчому рівні.

До циклу С—І—Д входять ПФреконструкції І — формування джерел — відбір артефактів, необхідних для дослідження поставленого завдання. Для цього на ґрунті ОПЗ та емпіричної схми теоретичної моделі в ПТреконтрукціях виділяються ті властивості предметного світу, які містять інформацію про відповідну історичну ситуацію. Виконання цієї процедури спирається також на знання «логіки кодування» соціальної дійсності в матеріальних об'єктах, тобто опредмечення соціальних потреб і діяльності в ПСтруктурах певної історичної ситуації, а у випадку використання опосередкованих джерел (поховання) — на знання логіки перекодування матеріальних компонентів ПСтруктур в опосередкований об'єкт дослідження і, зрештою, на знання про трансформацію цих об'єктів в археологічні пам'ятки (деформація та втрата частини інформації).

Виділені як ОПЗ властивості формують характеристику вихідної одиниці аналізу — артефакту, в якому враховано лише властивості — ознаки, необхідні для вирішення певного типу проблем в межах конкретного СІО/АК. Ці властивості — ознаки — впорядковуються в типології та класифікації за їх соціальним змістом та значенням. На основі цього виконується формалізація та запис ознак кожної одиниці аналізу в таблицях індивідуального обліку артефактів, які й становлять базу джерел емпіричного об'єкту ПСтруктури, тобто його А(х)К.

Цикл Д—ІІ—М спрямовано на пошук форми початкового математичного подання джерел. Це завдання ПФреконструкції ІІ — дати масиву джерел початкову узагальнену якісно-кількісну характеристику, що досягається: а) стисненням інформації про артефакти шляхом визначення сумарних показників у вибірках з розподілу у долях (%) властивостей окремих класів (це початкова математична модель А(х)К ПСтруктури в цілому); б) виявом міри інформативності кожної ознаки за заданими соціальними параметрами (загальні, локальні та окремі ознаки, що визначає їх диференціюючий потенціал); в) класифікацією ознак за роллю в формуванні артефакту: клас альтернативних (обов'язкових) та номінальних (вибіркових); г) коригуванням початкової моделі згідно з б) та в). Загалом ПФреконструкцію спрямовано на глибше пізнання окремих властивостей артефакту А(х)К ПСтруктури.

Циклом М—ІІІ—Б закінчується емпіричний цикл дослідження, коли необхідно виявити емпіричні закономірності розподілу артефактів, які зрештою включаються до теорії для наукового пояснення, тобто розкриття законів соціального розвитку даної історичної ситуації. Вияв їх передбачає виконання ряду процедур ПФреконструкції ІІІ у відповідності з позиціями, заданими в теоретичній моделі, причому головне завдання — розглянути ситуацію з точки зору певної динаміки вияву груп — А(х)Т — та їх відносин, які дозволяють виявити конкретні емпіричні закономірності в розподілі кількісно-якісних показників артефактів (повторюваності, стійкості, залежності та зв'язків) і які можна інтерпретувати як систему відносин, що стабілізують цю історичну ситуацію як ПСтруктуру. У наступному циклі цьому треба дати наукове пояснення, сформулювавши певний соціальний закон.

Звідси й завдання циклу М—ІІІ—Б — побудова формалізованої теорії,

яка розглядає досліджувану ситуацію/структуру як соціальну мікросхему, що функціонує та розвивається в межах СІО/АК. Тут необхідно звернутися до методів математизації соціального знання та моделювання соціальних процесів. Для цього необхідно мати чітке уявлення про шуканий соціоісторичний зміст, який і необхідно більш-менш чітко сформулювати вже у теоретичній моделі та її емпіричній схемі. Саме тут визначається зв'язок між предметним світом та соціальними відносинами, які певною мірою в ньому відбиваються. На цьому ґрунті й базується фактично вся система посилення теоретичної типології. Це дозволяє залучити загальні зв'язки та властивості ситуації, яка вивчається, високого рівня абстрактності, що містяться в емпіричній схемі теоретичної моделі.

Тому в циклі М—ІІІ—Б у першу чергу необхідно мати чітке уявлення про те, які закономірності необхідно виявити, які для цього провести операції та як їх результати вплинуть на теоретичні тлумачення кількісно-якісних показників емпіричних закономірностей. Це повинні бути емпіричні закономірності, що диференціюють $A(x)K$ як моделі ПСструктури на окремі значною мірою дискретні групи — $A(x)T$, які й можна інтерпретувати як відображення загальних інтересів (потреб, стану) певних компонентів ПСструктури та закономірний характер розподілу й взаємозв'язків між такими групами (міра схожості, ієрархічність тощо) у певній ситуації.

Звичайно, кожне завдання має свою специфіку, та разом з тим спробуємо зробити деякі узагальнення у дослідженні ПФреконструкції ІІІ як моделі, властивості якої подано деякими перемінними (вибірки, артефакти, артеклади з різними даними), які дозволяють виявити емпіричні закономірності або, навпаки, їх відсутність. Зупинюся на декількох таких завданнях з прикладами із вищеописаних ситуацій.

Модель-ситуація має багато складових компонентів (груп). Звідси питання їх припустимої кількості, у всіх випадках це не поодинокі об'єкти, варіації в яких встановлено у певних межах: від 1 до. Так, при розгляді складу худоби до молодняку належать тварини не старші 1 року для одних видів, від 1 до 2 — для інших тощо. Соціальна стратифікація передбачає деяку обмеженість соціальних груп для отримання контрастних, їх порівняння відбиватиме соціальну ієрархію. В етнічній структурі єдиним пластом виступають загальні властивості, що відбивають інтеграцію тощо. Поки що обмежує зауваженням: цих груп — $A(x)T$ — не повинно бути занадто багато, тому що зникне їх масовість та здатність ділити цілісність, хоча кількість одиниць, що становлять окремі групи може дуже різнитися аж до малочисельних (але зі сталими ознаками).

Групування або типологія вихідного масиву ПФреконструкції ІІ здійснюється на ґрунті теоретичної типології, згідно якої групи (типи) формуються за певними соціологічними критеріями, що співвідносяться з конкретними артефактами та їх ознаками. Головним інструментом типології виступають різні прийоми кореляції, що дозволяють виявити стійкі взаємозв'язки між окремими показниками та розділити масив $A(x)K$ на декілька дискретних груп — $A(x)T$. При прямих реконструкціях, наприклад, пов'язаних зі скотарством, основою такого членування є визначення зоологів — видів тварин, їх віку тощо. В інших ситуаціях, коли джерела лише опосередковано характеризують ситуацію/структуру, такого ґрунту немає, тому виявити групи $A(x)T$ досить складно. Відзначу ще раз, що при формуванні $A(x)T$ можна використовувати лише ознаки, для яких доведено наявність інформації по досліджуваній ситуації. Інколи це вимагає також спеціального аналізу джерел. Головне, про що слід пам'ятати, це те, що $A(x)T$ є центральною пізнавальною категорією з чітко визначеним емпіричним змістом, що інтерпретується як компонент ПСструктури.

Можливі перехідні групи від однієї до іншої: в скотарстві — зріст та вага тварин; в соціальній стратифікації — наявність між головними АСТ поховань перехідних, що мають характеристики сусідніх груп; в етнічній структурі — запозичення в звичай якихось елементів іншої групи. Із завершенням типології маємо змогу дати сумарну характеристику кожному з $A(x)T$, та

порівняти їх між собою з метою вияву міри дискретності, взаємозв'язків тощо.

Далі виявляємо типи зв'язків між перемінними $A(x)T$ та ознак у них — стійкі, ті, що повторюються тощо, тобто все, чим характеризується категорія закономірності. Так, у скотарстві — стійкий кількісний розподіл тварин у певному стаді за віком та статтю, в соціальній стратифікації — для кожної групи кореляція між складом інвентаря та розмірами могили тощо, в етнічній структурі — постійні зв'язки між певним видом посуду та конструкцією могили тощо.

Все це — лише штрихи для характеристики тих закономірностей, які виявляють всебічні дані про стан ситуації, що вивчається — ПСструктуру. Для вирішення цих проблем разом з моделями розподілу широко застосовують кореляційний, кластерний та факторний аналізи, причому в різних комбінаціях з іншими підходами та методами (картограми, гістограми тощо). Це загалом і становить зміст операціональних перебудов ПФреконструкцій III, результатом чого є повний пакет емпіричних закономірностей, які вимагають соціоісторичного пояснення. Цей пакет разом з типологією $A(x)T$ становлять фундаментальні факти об'єктивної дійсності, що включаються до теорії.

Цикл B—IV—П — завершальний етап дослідження, завдання якого — дати наукове пояснення суті певної історичної ситуації, тобто розкрити її як прояв певних законів соціального розвитку. Оскільки історичну ситуацію через ПСструктуру представлено одним з її компонентів — предметним світом, який і виступав об'єктом пошуку прояву цих законів, то завдання цього циклу — через закономірності відносин предметного світу (артефактів), розпізнати відносини соціальної системи. Додам, що наукове пояснення — це здатність нашого мислення до аналізу-синтезу, воно є суто теоретичною (ідеальною) конструкцією, формування якої зумовлено, в першу чергу, трьома чинниками: світоглядом та вихідною філософською концепцією соціального розвитку; об'єктивністю використаних емпіричних даних (артефактів); адекватністю застосованих методів, з поставленим соціально-історичним завданням.

Практично наукове пояснення зводиться до заміни в теоретичній моделі емпіричної схеми даними про закономірності, отриманими при обробці артефактів (емпіричного базису). Причому ця заміна має характер перевірки гіпотези, закладеної в теоретичній моделі, про зв'язок між теоретичними конструкціями та емпіричною схемою, з одного боку, та закономірностями, отриманими при обробці артефактів — з іншого. При розбіжності (від невеликих уточнень до повного їх незбігу) вносяться корективи в теоретичне знання, а інколи треба повернутися до емпіричного базису для перевірки та уточнення об'єктивності вихідних даних та адекватності використаних методів.

При дослідженні кожної проблеми часто виникає необхідність поділу її на деяке число автономних проблем, що вимагають створення самостійного емпіричного базису та відповідного наукового пояснення. Посидання всіх окремих наукових пояснень у цілісну несуперечливу теорію здійснюється в процесі концептуалізації. Головним критерієм справедливості й несуперечливості висновків є розгляд всіх положень концепції з точки зору її системної організації, за якої кожне окреме пояснення виступає необхідним і достатнім компонентом системи у взаємозв'язку та взаємодії з іншими, а, головне, не суперечить законам існування системи в цілому — тобто розвитку тієї історичної ситуації, що є предметом дослідження.

Наукове пояснення загалом є завданням органічного поєднання в єдину систему емпіричних та теоретичних знань. Це завдання складне й недостатньо розроблене. Емпіричний базис в парадігмі СІНА є найпростішою математичною (формально-статистичною) моделлю ПСструктури певної ситуації. Тому пояснення її змісту, тобто перехід до теоретичних конструкцій, можна розглядати як інтерпретацію теорії або теоретичне тлумачення емпіричних даних.

У парадігмі СІНА пояснення необхідні вже на проміжних циклах (ПФреконструкції I та II), але головне завдання — це кінцева ланка (ПФрекон-

рукція III), яка з онтологічної точки зору окреслює ПСструктуру з боку її опредмеченості в матеріальних об'єктах, коли до системи при субстанційно-компонентному підході включається також і жива діяльність, свідомість, що її спрямовує, та людина як носій системних властивостей. Ці компоненти необхідно гіпотетично реконструювати на ґрунті опредмеченостей.

З точки зору дослідження певної історичної ситуації ПСструктуру треба розглядати як самостійну систему, спрямовану на забезпечення життєвих потреб, необхідних для існування системи загалом (СІО/АК). У такому разі в її структурі необхідно виділити компоненти, їх зв'язки та відносини і закони, що зумовлюють її існування. Цю систему беремо за основу при побудові наукової теорії (пояснення).

1. Компонентами ПСструктури є $A(x)T$, які відбивають внутрішню диференціацію певної цілісності — $A(x)K$. Ця частина системи містить систематизований опис об'єктивної реальності. У цьому науковому описі маємо два рівні: емпіричний — зафіксований математичною моделлю, отриманою в ході перебудови емпіричного базису, та теоретичний — який описує на цьому ґрунті реконструйовані соціальні групи — $A(x)T$, хоча соціологічне їх тлумачення — це самостійне завдання. Компоненти, а саме $A(x)T$ як категорія пізнання, виступатимуть фундаментальними соціоісторичними фактами, що вводяться як органічна частина до наукової теорії.

2. Зв'язки і відносини компонентів та їх елементів, що належать до статистичних закономірностей та виявляються шляхом кореляційних операцій з $A(x)T$ у ПФреконструкціях III, є емпіричним рівнем аналітичного опису. У них відзначається ряд зв'язків та відносин, що характеризують специфіку системи:

— наявність шару загальних (однотипних) властивостей у структурах $A(x)K$ та закономірностях їх зв'язків, що створюють єдине загальне соціальне поле, яке забезпечує стабільність існування й розвитку системи;

— відносини взаємодоповнення компонентів і елементів, що їх формують, які забезпечують цілісність структури (без бідних нема багатих);

— систематичне відтворення системних зв'язків та відносин певною мірою (кількість/якість), зміни якої відбивають еволюцію (розвиток) системи.

Теоретичний рівень аналітичного опису містить соціологічне тлумачення статистичних закономірностей емпіричного базису, причому це також самостійне завдання, вирішення якого ґрунтується на принципах теоретичної типології, що береться за основу при початковій типології артефактів, коли кожному артефакту і його елементам, а також зв'язкам задається певний соціоісторичний зміст.

Зв'язки та відносини у науковій теорії (поясненні) дають змогу розглядати всі компоненти та елементи в органічній цілісності їх взаємозалежності та взаємодії, а виявлені на цій основі закономірності характеризують суттєві властивості ПСструктури та повинні, у першу чергу, стати об'єктом наукового пояснення для пізнання соціально-історичної суті (закону) її розвитку.

3. Закони стабілізації, існування та розвитку ПС-структури та історичної ситуації, що породила її, як і інші закони природи та суспільства — це їх внутрішня органічна детермінована властивість, їх системна міра, що зумовлює кількісно-якісну визначеність. Закон є виразом суті ситуації системи і пояснює її при генетичному та структурно-функціональному розгляді, розкриває зародження її складових елементів, чинники, що їх породжують, розвиток та взаємодію, функції кожного з них при формуванні цілісності — нової соціальної властивості системи, нової суті. Через це закон є центральною ланкою в науковому поясненні.

Пізнання законів, що розкривають суть історичної ситуації — це виключно результат роботи нашого наукового мислення, його здібність синтезувати взаємовідносини та зв'язки багатьох чинників та їх наслідки. Саме ці чинники й зафіксовано в їх опредмеченому вигляді в аналітичних емпіричних описах, тому вони й виступають відповідним пунктом пошуків законів розвитку історичних ситуацій. Ця процедура синтезує весь арсенал знання, включеного до системи пізнання — теоретичну модель (яка містить загальні соціологічні та історичні закони), досвід, накопичений наукою в пізнанні пев-

ної ситуації, нові методи, застосовані в дослідженні, та отримані дані про закономірності в емпіричному базисі.

Головне завдання наукового пояснення — узгодження емпіричних даних з теоретичними положеннями в єдиній несуперечливій і взаємопов'язаній системі знання про історичну ситуацію, що й становить ґрунт системного підходу в побудові наукового пояснення. Природно, що тут здійснюється перехід до вищого рівня соціальних абстракцій (за правилами відповідності) або навіть за межі вузьких рамок понять певної історичної ситуації. Так, структурно-функціональне пояснення соціальної стратифікації ґрунтуватиметься, перш за все, на системі виробництва суспільства та розстановці в ньому окремих індивідів та груп (ПСструктури). При етнічному аналізі змішані АЕТ — це резульат формування суспільної структури СЮ/АК, за якої об'єктивний процес соціального спілкування — спільне проживання, перехресні шлюби тощо призводять до змішання етнічних традицій.

Загалом пояснення — це ланцюг послідовних узгоджень різних емпіричних даних, систематизованих та аналітичних описів і початкових пояснень (висновків), в ході яких здійснюється ущільнення соціально-історичної інформації та вияв у ній суттєвих сторін досліджуваної ситуації, що й дозволяє зрештою створити певну концепцію системи соціальних відносин конкретної історичної ситуації, спрямованої на її вирішення, тобто досягнення кінцевої мети. Саме в системі соціальних відносин концентруються суттєві параметри кожної історичної ситуації.

Цикл II—V—B. Наукове дослідження передбачає верифікацію отриманого знання і методів, застосованих для його отримання. У парадигмі СІНА це можна здійснити, зокрема, при:

— повторенні всього циклу дослідження з новою серією джерел тієї ж категорії (могильники, фауна тощо);

— дослідженні даної проблеми за різними категоріями джерел (могильники, кераміка тощо);

— розробці нових чи додаткових методів, особливо формально-статистичних.

У всіх випадках об'єктивність результатів визначається тоді, коли суттєві сторони пояснень більш-менш адекватні і за якісними, і за кількісними параметрами. При етнічному аналізі, наприклад, за керамікою та поховальними пам'ятками отримано однотипні АЕТ та їх співвідношення.

Процедура верифікації міститься, як правило, в критичному порівняльному аналізі стану якоїсь конкретної проблеми, хоча саму процедуру верифікації розроблено ще не повною мірою.

В. Ф. Генінг

АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА СОЦИОИСТОРИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ

Исходя из специфики построения научного знания и расширения проблематики археологических исследований представляется целесообразным выделение самостоятельного раздела — общей археологии (или источниковедения) — включающего все процессы первичного изучения памятников, классификацию их по археологическим культурам (АК) и предметно-технологические (ПТ) реконструкции на уровне обыденной жизни. Это базовое знание для исследования многообразия качеств социума — социальных отношений, культуры, духовной сферы, демографии и др., которые выделяются как научные направления археологии. Каждое из них выделяется во всеобщем объекте — социуме в свой специфический объективный предмет знания (ОПЗ) со своим специфическим логико-методологическим арсеналом.

Социоисторическое направление рассматривает общество в плане анализа социальных отношений, составляющих основу формирования его общественно-экономического строя. Этот ракурс выделяет в парадигме социоисторического направления археологии (СІНА) две основополагающие онтологические категории: историческая ситуация — сфера конкретно-исторических жизненно необходимых социальных потребностей и первичные социальные (ПС) структуры — индивиды и их группы, деятельность которых направлена на удовлетворение данных потребностей.

Парадигма СИНА — многокомпонентная структурная модель, регулирующая процесс исследования соционисторических проблем. Главная задача статьи — описать основные универсальные циклы и компоненты парадигмы, отображающие логику познания, решения конкретных задач. Парадигма СИНА иллюстрируется анализом трех проблем, данные о которых сведены в таблицы.

Исследование включает создание теоретической модели исторической ситуации и ее ПСструктуры. Непременный компонент такой модели — эмпирическая схема — (С) — указывает, как, в каких категориях опредмечиваются социальная деятельность и потребности в данной ситуации. Модель и схема служат обоснованием формирования эмпирического базиса (Б) археологических источников (И) на основе ПТреконструкций, анализ и преобразование которых путем специально разработанных методов (М) последовательно раскрывают функциональные признаки, отображающие свойства данной исторической ситуации в трех ступенях предметно-функциональных (ПФ) реконструкций I—III.

Это позволяет выделить опредмеченные компоненты ПСструктур и представить их в виде системы функциональных археолого-комплексов — $A(x)K$, (x — сфера ситуации), в которых путем анализа выделяются археологотипы $A(x)T$. Анализ свойств связей и отношений $A(x)T$ выделяет эмпирические закономерности базиса, которые рассматриваются как отображение связей и отношений реальных групп в ПСструктуре. В научном объяснении содержится социологическое истолкование эмпирических закономерностей базиса и через их анализ раскрывает сущность (закон), регулирующий отношения функциональных групп в исследуемой исторической ситуации. Эта процедура представляет собой согласование положений теоретической модели и ее эмпирической схемы с данными, полученными при разработке эмпирического базиса.

V. F. Gening

AN ARCHAEOLOGICAL PARADIGM OF THE SOCIOHISTORICAL TREND

Proceeding from specificity of construction of scientific knowledge and expansion of a range of problems in the field of archaeological investigations it is seemed expedient to identify general archaeology (or science of sources) as an independent section involving all processes of the primary study of relics, their classification according to archaeological cultures and subject-technological reconstructions at the level of every-day life. It is basic knowledge for studying variability of the socium properties: social relations, culture, intellectual sphere, demography and so on which are identified as scientific trends of archaeology. Each of these trends chooses in the universal object, a socium, its own specific objective subject of knowledge with its specific logic and methodological stores.

The sociohistorical trend considers a society in the aspect of analysis of social relations which make a basis of formation of its socioeconomic system. This aspect outlines two fundamental ontological categories in a paradigm of sociohistorical trend in archaeology (SHTA) : historical situation, a sphere of concretehistorical vitally necessary social requirements, and primary social structures, i.e. individuals and groups of individuals whose activity is aimed to satisfy the requirements mentioned.

The SHTA paradigm is a multicomponent structural model which regulates the process of the study of sociohistorical problems. The purpose of this paper is to describe main universal cycles and components of the paradigm which reflect logic of cognition and decisions of concrete problems. The SHTA paradigm is illustrated by an analysis of three problems and data about them ere generalized in the tables.

The study embraces creation of a theoretical model of historical situation and of its primary social structure. An indispensable component of the model is an empiric lay-out which shows how and in what categories social activities and requirements are objectivized in the situation presented. The model and the lay-out serve a substantiation of formation of the empiric basis of archaeological sources proceeding from the subject-technological reconstructions. The analysis and transformation of the latter by means of purposefully developed methods reveal successively functional attributes reflecting properties of the given historical situation in three stages of the subject-functional reconstructions (1—3).

This permits identifying objectivized components of the primary social structures and representing them as a system of functional archaeological assemblages ($A(x)A$): here x is a sphere of the situation. In these assemblages, archaeological types ($A(x)T$) are identified by means of the analysis. The analysis of properties of the $A(x)T$ relations reveals empiric regularities of the basis which are considered as such that reflect relations between real groups in the primary social structure. The scientific explanation contains sociological

interpretation of empiric regularities of the basis and the essence (a law) regulating relations between functional groups in the studied historical situation is revealed via the analysis of these regularities. This procedure is aimed to coordinate propositions of the theoretical model and its empiric lay-out with the data obtained when elaborating the empiric basis.

Одержано 19.04.93

ВИРОБНИЦТВО ТА СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я В ДОБУ ПІЗЬНОГО ПАЛЕОЛІТУ

О. О. Кротова

Стаття присвячена проблемі відтворення виробництва та суспільних відносин населення Північного Причорномор'я як системи його адаптації до змін у природному середовищі в різні періоди доби пізнього палеоліту.

Особливості матеріальної культури та виробничо-суспільних відносин на різних етапах історії людства формуються в результаті взаємодії людей між собою та з природним середовищем. Відтворення цих відносин на тому чи іншому відрізку стародавньої історії потребує системного підходу до вивчення археологічних джерел. Такий підхід, застосований вітчизняними та іноземними вченими, дозволив дати характеристику господарсько-культурних типів фінальнопалеолітичних та мезолітичних мисливців Українського Полісся¹ та культурної адаптації пізньопалеолітичного населення Середнього Подніпров'я².

Специфіка господарства та культури пізньопалеолітичного населення степової зони Східної Європи вже кілька десятиліть привертає увагу вчених. Але до цього часу вони або обмежувалися простою її констатацією, або розглядали лише окремі аспекти проблеми³.

При спробах системного підходу з застосуванням концепції господарсько-культурного типу виробництва та суспільні відносин мешканців степової зони розглядалися для пізньопалеолітичної доби в цілому, без динаміки їх розвитку протягом часу⁴.

Зараз стан археологічних джерел та існуючі методики дозволяють зробити спробу відтворення основних рис виробництва та суспільних відносин населення Північного Причорномор'я, що склалися на різних етапах пізнього палеоліту як результат пристосування до природного середовища, що змінювалося протягом пізнього плейстоцену.

Методи дослідження. У сучасній етноархеологічній науці поряд з широким використанням етнографічних даних з метою вивчення культурної адаптації первісних мисливців-збирачів використовується ряд теорій та моделей або прямо адаптованих з біології або значною мірою скорельованих етнографічними матеріалами. Серед них — теорія оптимального споживання⁵ та теорія стратегії мобільності мисливців-збирачів⁶.

Видається можливим використання деяких положень цих теорій для пояснення механізму адаптації людських колективів Північного Причорномор'я до змін у природному середовищі в добу пізнього палеоліту. Тим більше, що можливість прямого перенесення етнографічних моделей структури первісних суспільств на археологічний матеріал дуже обмежена тим, що природне середовище плейстоцену не має прямих аналогів серед сучасних природних умов.

© О. О. КРотова, 1994